

MUZIČKO-SCENSKI I DRUŠTVENI ŽIVOT U MAKARSKOJ U XIX STOLJEĆU

Nevenka Bezić-Božanić

Pad Mletačke republike Makarska je dočekala već oporavljena od dugogodišnjeg turskog pritiska na čelu s više domaćih školovanih ljudi koji se nisu odnarodili, već su željeli pomoći svom kraju da se što bolje snađe u političkim previranjima koja će nastupiti početkom novog stoljeća. Već mjesec dana nakon propasti Republike u Makarskoj je održana narodna skupština, koja je obuhvatila predstavnike čitavog Makarskog primorja i područja koji su pripadali Krajini, te jest Neretva i zabiokovske općine Imotski i Vrgorac. Tom prilikom birani su i predstavnici vlasti, koji će upravljati tim područjima. Tako je Makarska u sređenim prilikama dočekala austrijsku vlast, a mlada makarska inteligencija vidjela je u tome ostvarenje svojih davnih težnji da se Dalmacija jednom zauvijek pripoji Hrvatskoj. No tek što su se prilike malo sredile i grad počeo mirno živjeti, dolazi u Dalmaciju novi gospodar, pa je tako i Makarska u ožujku 1806. godine zauzeta od Francuza. U novim prilikama ona postaje značajno središte za čitavu Krajinu. Tu je središte okružja kojemu pripadaju kotari Makarska, Imotski, Neretva i Korčula. Općina Makarska je tada imala četiri sela s oko dvanaest tisuća stanovnika, sam grad 1412 stanovnika, a u gradu se nastanio i delegat francuske vlade.¹ Francuzi su pokušali da srede prilike i nadvladaju opću zaostalost, koju je iza sebe ostavila Venecija, ali se narod nije lako prilagođavao novim

običajima. Stoga se i vladin delegat Spiridion Gavallà žalio 1808. godine generalnom providuru Vicku Dandolu u Zadar da teško provodi na tom području nove mjere u vezi sa čistoćom grada, zabranom ukopavanja mrtvih u crkvama i osnivanjem groblja na otvorenom, uređenjem puteva, osnivanjem škola.²

Osnovno obrazovanje Makarani su u ranijim stoljećima stjecali od učenih svećenika i franjevac, koji su držali privatne škole, dok se ženska djeca nisu opismenjivala. Međutim 1807. godine osnovali su Francuzi prvu državnu osnovnu školu, a slijedeće godine i žensku, koju je odmah prve godine pohađalo četrdeset učenica, a vodila ih je domaća učiteljica Ana Ivičević. Te godine osnovana je u Makarskoj i gimnazija, jedna između sedam otvorenih u Dalmaciji, pa su se već u prvoj godini upisala u nju trideset i četiri učenika.³ Na žalost, gimnazija je nakon ponovnog dolaska austrijske vlade odmah ukinuta, pa će Makarska na brojne molbe tek 1877. godine dobiti samo građansku školu.⁴

Na prijelazu stoljeća društveni život Makarske odvijao se između pučkih svečanosti na trgu za blagdana i na godišnjim sajmovima, po kojima je grad bio poznat u čitavoj Krajini, te zabavama u kućama plemića i imućnijih građana, gdje se muziciralo, čitali stihovi, učene rasprave, plesalo i igralo društvene igre. Koliko je dosada poznato iz sačuvane arhivske građe, javnih priredbi i društvenih zabava tih godina nije bilo.⁵ No Makarani su odlazili na školovanje u mnoga evropska središta, putovali u vezi s trgovinom, koja je bila jedna od najznačajnijih privrednih grana toga grada, pa su vidjeli razne običaje, ustanove i društva, koje su željeli prenijeti u svoju sredinu.

Stoga u težnji da grad počne živjeti i javnim društvenim životom, već 1800. godine jedna grupa Makarana dobiva dozvolu od austrijske vlade u Zadru da otvori u Makarskoj »Casino civico« u kojem će se zajedno okupljati plemići i građani.⁶ Iako nije poznato djelovanje Casina tih godina u kratko vrijeme prve austrijske vladavine, Casino je živio punim životom u vrijeme Francuza. Tu su se priređivale vesele zabave s muzičkim programima i plesom, ali je to vrijedilo samo za domaće muškarce, jer žene i djevojke iz makarskih porodica nisu smjele odlaziti na javne zabave, dok su žene francuskih oficira i činovnika navikle na takve vrste zabava, stalno posjećivale Casino. Stoga se i dalje prvih desetak godina XIX stoljeća plesalo i zabavljalo samo na kućnim zabavama, nešto zbog jakog utjecaja crkve na tom području, a

i turski običaji u odnosu na ženu imali su stoljetne korijene. Jednako tako žena je imala poteškoća i s oblačenjem. Iako je već krajem XVIII stoljeća uz tradicionalnu nošnju svoga kraja koja se prenosila iz koljena na koljeno unosila u svoj miraz poneke detalje građanske odjeće po modi iz većih evropskih središta, nije se još ni početkom XIX stoljeća mogla potpuno osloboditi te vjekovne tradicije. O slikovitosti makarske narodne nošnje govore sačuvani arhivski podaci i grafike iz knjige Alberta Fortisa,⁷ a čini se da je ona zapela za oko i maršalu Marmontu, jer je preko vođe bataljona Grgurića u Makarskoj naručio da mu nabavi narodnu nošnju mušku iz Imotskog, a žensku iz Makarske, pa ga ovaj u pismu koje mu šalje u Ljubljani obavještava da su odjeće gotove, samo još treba završiti srebrni nakit, koji radi neki makarski zlatar.⁸

Makarani su u čast maršala Marmonta podigli obelisk s natpisom na mjestu nekadašnjeg mandrača — skloništa za lađe na kraju tzv. Male obale na mjestu gdje je kasnije podignut perivoj Franjevačkog samostana. Tom prilikom bila je u Makarskoj svečanost na kojoj su sudjelovale francuske čete, te narod Makarske i okolice, a suvremenici su zapisali da su živopisne narodne nošnje, plesovi i pjesme dali posebni pečat tom slavlju. Godine 1818. austrijska vlast je skinula spomenik, ali ga je kasnije ponovno postavila uz cestu u zapadnom dijelu grada i na njemu uklesala natpis u slavu boravka austrijskog cara i kralja Franje I u Dalmaciji.

No čini se da su ideje novog doba i francuski duh brzo djelovali na promjenu življenja tog malog grada, pa su prema pisanju jednog suvremenika makarske žene i djevojke brzo naučile francuski jezik, udavale se za Francuze,^{8a} a 1807. godine žene istaknutih makarskih porodica izašle su o pokladama u haljinama po francuskoj modi. Žena poznatog makarskog plemića Klementa Kačića bila je javno žigosana jer je došla u crkvu »u nošnji neuobičajenoj u mjestu, a koja otkriva golotinju i sablažnjava javnu čudorednost«. To su zacijelo bile haljine stila »directoir«, koje otkrivaju veći dio ženskih grudi, što je očito sablažnjavalo starog osamdesetgodišnjeg posljednjeg makarskog biskupa Fabjana Blaškovića, koji se čak požalio i francuskom delegatu Gavallâu. No žene su ustrajale i brzo prihvatile savremeni način odijevanja, pa su se narodne nošnje potkraj XIX stoljeća u gradu potpuno izbacile iz upotrebe.¹⁰

Francuzi su unijeli opću živost u grad, koji je pomalo i mijenjao svoje ustaljene običaje. Narod sve više izlazi na ulice, zabavlja se u krčmama, u Casinu, koji se nalazi na trgu nasuprot stolnoj crkvi, a za

blagdana i nedjeljom plesalo se na trgu kolo. »Kraljski Dalmatin« spominje u studenom i prosincu 1806. godine u Makarskoj dvije svečanosti u čast Napoleonovih pobjeda.¹¹ Najprije je u crkvi biskup Blašković molio za zdravlje i ratne uspjehe cara i kralja, a nakon toga se na trgu razvilo narodno veselje uz pjesmu i ples. Posebno je bila priređena svečanost 15. kolovoza 1807. godine za Napoleonov rođendan. Uz svečanu misu, koju je opet služio biskup pjevajući pjesan sv. Ambroza, pred crkvom su pucale lumbarde. Trg je bio okićen zelenilom, a na visokom stupu podignutom za tu priliku bila su istaknuta kraljeva znamenja. Narod je poslužen kruhom i vinom, a kolo se plesalo do kasno u noć na posebno za tu priliku osvijetljenom trgu. Vladin delegat priredio je ručak za ugledne Makarane, navečer je bio vatromet, koji su delegatovi uzvanici promatrali s tribine sagrađene za ovu svečanost, a zatim je bila večera i ples u delegatovoj palači. Prve dalmatinske novine »Kraljski Dalmatin« izvještavaju i slijedeće godine o svečanostima za kraljev rođendan u Makarskoj, koje su bile nešto skromnije, ali je tom prilikom održana regata na kojoj su pobjednici posebno nagrađeni. Kroz to razdoblje poznati su i makarski sajmovi, koji su se nakon dobro sklopljenih poslova razvijali u narodno veselje, što je slikovitošću narodne nošnje pobuđivalo veliko zanimanje kod stranaca zatečenih tih dana u gradu.¹²

No 1813. godine na makarskom standarcu sred trga podiže se ponovno austrijska zastava, a 1815. godine grad desetkuje kuga, pa od 1575 stanovnika koliko je tada živjelo u Makarskoj ostade živih samo 820, a 42 porodice su potpuno izumrle.¹³ Čini se da je Makarska tih godina imala već i jednu kazališnu družinu, ili je pak jedan Makaranin bio na čelu jedne takve družine. Naime 1815. godine sklopio je Makaranin Felice Šarić ugovor u Hvaru s predstavnicima korčulanske općine da će se svojom kazališnom trupom gostovati u lipnju te godine u Korčuli. Međutim zbog kuge u Makarskoj Šarić je to gostovanje odgodio. Možda će još neistraženi arhivski podaci dalmatinskih općina otkriti neku pojedinost o djelovanju te družine, ali nam je zasada poznato samo to da je postojala na čelu s Makaraninom Šarićem.¹⁴ Još nas jedan podatak navodi da bi ta družina mogla biti iz Makarske, jer je poznato da je tih godina u gradu postojala i neka dvorana u kojoj su davane predstave. To potvrđuje naredba austrijskih vlasti 1815. godine da se u Makarskoj i još nekim dalmatinskim gradovima zatvore kazališta, jer nemaju željezni zastor što je veoma opasno za publiku i glumce zbog požara.

Tih godina otišao je iz Makarske stari srebrni i zlatni nakit, te srebrno stolno posuđe, koje nalazimo zapisane u mirazima i inventarima makarskih kuća XVIII stoljeća, jer se Makarani zavjetovaše protiv kuge, pa je 1818. godine sav pretopljen da bi zlatar Luigi Merlo iz Vicenze skovao od njega srebrni oltarić, koji se čuva u župskoj crkvi sv. Marka. Kuga u Makarskoj potakla je i istaknutog zadarskog slikara prošlog stoljeća Franju Salghetti-Driolija da naslika veliku kompoziciju na tu temu.¹⁵

U tim teškim godinama, koje je Makarska proživljavala nakon kuge zamro je društveni život, pa se i Casino zatvorio. Tek deset godina nakon kuge 1825. godine ponovno se otvorio, ali o njegovoj djelatnosti nema mnogo podataka, osim da su se u njemu okupljali ugledni građani, i da se mogla na stolovima naći poneka novina.¹⁶ Iz tog vremena su i skromne vijesti o društvenom životu u gradu, pa je u tom razdoblju najviše dominirala narodna tradicija, koja se oko polovice stoljeća pomalo gasi i zanemaruje. Alka, koja je u Makarskoj imala veliku tradiciju još u XVIII stoljeću i u kojoj su sudjelovali najugledniji Makarani posljednji put se održala 1832. godine u počast Makaranina Pavla Klementa Kačića splitsko-makarskog biskupa.¹⁷

Narodni preporod imao je odjeka i u Makarskoj, čiji su malobrojni književnici i javni radnici pisali na hrvatskom jeziku, za koji je Stipan Ivičević rekao »u nijednom mistu nije hervatski jezik onako plemenit i čist kao u Makarskoj«. Taj makarski preporoditelj skromnih književnih mogućnosti napisao je nekoliko zbirki pjesama, a i dramu »Vladimir i Kosara«, koju je čak 1852. godine ponudio zagrebačkom narodnom kazalištu, ali mu djelo nije prihvaćeno. Bunio se protiv talijanskih lakrdijaških družina, koje je u Split dovodio Bajamonti, pa je aludirajući na to napisao i nekoliko šaljivih i ironičnih pjesama, kao što su »Doguz svira, a giganče gudi«, »Súcavica« i druge.¹⁸

Potreba za društvenim životom i izvan Casina, koji više nije mogao da zadovolji grad s oko tisuću i šest stotina stanovnika navela je Nikolu Blaškovića, profesora crtanja i općinskog mjernika da poradi na osnivanju kazališta. Uspjelo mu je da nagovori više uglednih građana da mu dadu novčani prilog, pa je s tim unajmio kuću filipinaca na obali i u njoj uredio dvoranu, izgradio pozornicu, parket, trijemove, predvorje, te iza pozornice posebnu dvoranu za glumce. Budući da se bavio slikarstvom, naslikao je zastor, kulise i ukrasio dvoranu slikarijama. Krajem 1847. godine kazalište je bilo gotovo, pa ga Blašković predaje na uprav-

ljenje Casinu, koji ga imenuje prvim ravnateljem, te izabere upravu i zaduži je da se brine za izbor predstava, dobrovoljne glumce, napravi program zabavnih priredbi i plesova, koji su se također tu trebali održavati. Ovo je kazalište bilo aktivno sve do kraja prvog svjetskog rata iako je već tada bilo zapušteno pa su se njime koristile uglavnom amaterske družine sastavljene od Makarana. Na žalost nemar i nerazumijevanje potpuno je s vremenom uništilo ovaj ambijent, koji bi, da se sačuvao, bio danas značajan spomenik naše kulturne baštine.¹⁹

Nije nam mnogo poznata djelatnost tog kazališta, jer se samo općenito spominje da su u njemu održavane razne priredbe, koncerti i prigodne svečanosti. Tako je poznato da je iste godine kad je otvoreno Stipan Ivičević izabran za gradonačelnika Makarske, pa je tom prilikom održana i svečana priredba. U isto vrijeme narod je znao dati oduška svom raspoloženju, pa je zbog izbora Ivičevića omiljenog u gradu priređeno pravo narodno veselje. Očevici su zabilježili da su na trgu ispred crkve pucale maškule i mali topovi s brodova, koji su se našli u luci, zvonila zvana s triju makarskih zvonika, pjevale se narodne pjesme, guslari su u desetercu pjevali o načelnikovim vrlinama, a momci i djevojke povelili na trgu kolo.²⁰

Godine 1858. ravnatelj makarske škole svećenik Ivan Jelčić iz Staroga grada na otoku Hvaru bavio se glazbom, pa je osnovao prvi dječji pjevački zbor u Makarskoj, koji je pjevao na misama i raznim drugim svečanostima. Sam je uglazbio i više pjesama za taj zbor.²¹

Makarski narodnjaci zatražili su 1868. godine od austrijske vlade da im odobri osnivanje Makarsko-primorske čitaonice, pa je ona već slijedeće godine počela radom na čelu s predsjednikom odvetnikom drom Antunom Kačićem Pekom. Time je pomalo počelo opadati zanimanje za Casino, koji tada mijenja i svoju ulogu, jer se oko njega okuplja manja grupa makarskih autonomaša na čelu s nekoliko austrijskih činovnika. Novoosnovana čitaonica dobila je prostorije na prvom katu općinske zgrade, a imala je tri prostorije. U jednoj su se nalazile brojne novine iz zemlje i inozemstva, u drugoj se muziciralo, a u trećoj kartalo.²²

Godine 1838. kad je Makarsku posjetio saksonski kralj Federik August narod je u čast kralja na trgu plesao kolo uz gajde, te plesove u parovima uz pratnju gusala, a zatim su Makarani na hrvatskom jeziku pjevali uz narodne instrumente pod prozorom kuće u kojoj je kralj

odsjeo. Kralja se dojmila ta pjesma pjevana skladno i osjećajno iako nije razumio njen sadržaj, što je zabilježio jedan od članova njegove pratnje.²³

Negdje polovicom stoljeća u Makarskoj je osnovana glazba duhačkih instrumenata, ali o njejoj djelatnosti nema mnogo podataka. Godine 1863. spominje se njen kapelnik Cezar Cortelazzi, koji je te godine uglazbio misu u povodu proslave tisućgodišnjice apostola Ćirila i Metoda. Godine 1870. osniva se pjevačko društvo, a grupa članova čitaonice kupuje klavir za četiri stotine forinti.

U to vrijeme postoji u Makarskoj i Filharmonija, koju je osnovao Zdranin Lazarini, sudski pristav. Filharmonija je imala šezdeset i dva muzičara i petnaest članova amaterske glumačke grupe. Iako je ovo društvo osnovano od talijanaša, u upravi društva nalazio se i predsjednik čitaonice narodnjak dr Antun Kačić, što potvrđuje zajedničko zanimanje protivničkih stranaka na kulturnom planu. Godine 1873. glazba je priredila večernji koncert u čast dolaska zastupnika Koste Vojnovića, a na programu su bile slavjanske koračnice, polke, mazurke i drugi plesovi.²⁴

Godine 1876. osniva se dramsko muzičko društvo »Sklad«, a osnivač i vođa mu je Dubrovčanin Antun Martechini sudac u Makarskoj. No na svečanoj priredbi koja je priređena u čast generala Rodića a prilikom otvaranja ceste na Stazi čitav program ovog društva bio je izveden na talijanskom jeziku, što je razočaralo većinu prisutnih.²⁵

Godine 1886. osnovano je pjevačko društvo »Gusle«, kojemu je i Jovan Sundečić posvetio svoje stihove:

*Gusle slatke, gusle mile
Gusle pune čarne sile
Od Boga ste nami dar.*

Godine 1890. dolazi u Makarsku maestro Ivan Čížek, koji preuzima dirigentsku palicu u društvu, pa »Gusle« nižu brojne uspjehe, nastupaju s muškim i ženskim zborom, orkestrom i recitatorima. Izvode se arije iz opera Bellinija, Mascagnija, ali pjeva i dalmatinski šajkaš. Iste godine otkriven je sred trga u Makarskoj spomenik pjesniku Andriji Kačiću, djelo kipara Ivana Rendića, a na proslavi su pjevali zborovi iz Splita i Zagreba, te makarske »Gusle«. U poslijepodnevnim satima održana je tradicionalna regata, koja se održavala još u XVIII stoljeću, a u tri su sudjelovala dvadeset i četiri ribarska broda.²⁶ Godine 1860. u povodu

stogodišnjice smrti ovog istaknutog pjesnika Makarskog primorja u Franjevačkom samostanu održali su svoju priredbu klerici, a prior samostana Ante Lulić, autor jedne od knjiga koje opisuju povijest Makarske, napisao je i tiskao prigodni plakat na hrvatskom jeziku, a slični su objelodanjeni na latinskom i talijanskom jeziku.²⁷

Sve do kraja stoljeća između stranačkih borbi i raznih političkih sukoba Makarska živi intenzivnim kulturnim i društvenim životom.²⁸ U to vrijeme ima i stalnu kazališnu družinu na čelu s ravnateljem Nikolom Šimićem. U proljeće 1895. godine makarsko kazalište priređuje i predstave u Metkoviću, Imotskom i Čapljini.

Uništeni arhivi dalmatinskih općina prošlog stoljeća zauvijek su odnijeli sa sobom brojne spise koji se odnose na muzičko-scensku djelatnost tih sredina, a dnevne novine samo šturo obaviještavaju da su predstave održane, ali ne nalaze za vrijedno da bilježe i njihov naslov. Makarska je jedan od brojnih dalmatinskih gradića, koji je u prošlom stoljeću imao zanimljiv i raznovrstan kulturni i društveni život, ali malo-brojni sačuvani pisani izvori nisu u stanju da ga u potpunosti osvijetle i zaokruže u cjelinu.²⁹

BILJEŠKE

¹ S. Antoljak, Predaja Dalmacije Francuzima. Rad JAZU knj. 288, Zagreb 1952. — F. Baras, Nekoliko neobjavljenih dokumenata iz vremena francuske uprave u Dalmaciji. Zbornik radova Ekonomskog fakulteta u Splitu 1/1976, 19—33. — Iz Memoara Maršala Marmonta. Priredio i preveo Frano Baras. Split 1977.

² G. Alačević, Le gravi crisi di Macarsca sul principio del secolo XIX. dio II, Zadar 1902.

³ P. Pisani, La Dalmatie de 1797. à 1815. Paris 1893, 149, 240. — G. Alačević, Le crisi di Macarsca anni 1808. e 1809. Zadar 1903, 26, 27. Upravitelj muške osnovne škole bio je učitelj franjevac Tomašević, a profesori na gimnaziji, sve svećenici, bili su: Ivan Josip Pavlović Lučić, Pavao Ivanišević, Antun Marija Kačić i Tomo Radić Gudelj. — Kraljski Dalmatin, 20. VI 1807, br. 25, 193. 194. Isto, 13. XI 1807, br. 46, 366.

⁴ P. Kaer, Makarska i primorje. Rijeka 1914, 79—88.

⁵ N. Božanić-Bezić, Kulturno-povijesna sredina Makarske u XVIII stoljeću. Dani hvarskog kazališta V, Split 1978, 345—373.

⁶ P. Kaer, n. dj. 134.

⁷ A. Fortis, Viaggio in Dalmazia, Venezia 1774, I, XIII.

⁸ G. Gargurich, capo bataglione piše iz Makarske 10. listopada 1810. godine u Ljubljani:

... L'abito da Panduro d'Imoschi colle armi relative, e gli altri due da donna Morlaca chi vi deguaste di ordinararmi sono di già compiuti, ed a momenti sarano pure ultimati li argenti che devono adornarli, e che al mio arrivo mi riserò di presentarveli.

Iz »Archives Marmont« Châtillon — sur — Seine, Francuska. Za podatak zahvaljujem prof. Frani Barasu.

^{8a} A. Jutronić, Prilog poznavanju veze Makarana s Bračanima, Hvaranima, stanovnicima jadranskih primorskih gradova i stranim državljanima. Izdanje Historijskog arhiva u Splitu sv. 6, Split 1967, 59.

⁹ C. Fisković, Spomenici grada Makarske. Makarski zbornik I, Makarska 1970, 256. — Vidi skicu spomenika s natpisom maršalu Marmontu u knjizi: Iz Memoara maršala Marmonta, table.

¹⁰ G. Alačević, Le gravi crisi di Macarsca, 7—9.

¹¹ Kraljski Dalmatin, 29. XI 1806, br. 21, 164. — Isto, 20. XII 1806, br. 24, 188.

¹² Kraljski Dalmatin, 28. VIII 1807, br. 35, 280. — Isto, 21. VIII 1808, br. 35, 276. — O sajmovima vidi: Kraljski Dalmatin, 10. I 1807, 16.

¹³ Makarska je 1806. godine imala četiri općine s 12.062 stanovnika. Pisani, n. dj. 355. — 1807. godine rodilo se na tom području 397 djece, umrlo 335 stanovnika, a vjenčalo se 89 parova. Kraljski Dalmatin, 10. II 1809, br. 6, 45.

L. C. Pavišić, Uspomena povistna o kugi u Makarskoj godine 1815. Beč 1851, 8, 40.

¹⁴ C. Fisković, Kazališne i glazbene priredbe u Korčuli u XIX stoljeću. Dani hvarskog kazališta I, Split 1975, 126, 154.

O. Lahman, Prilog proučavanju strukture stanovništva Makarske. Zbornik za narodni život i običaje sv. 29, Zagreb 1967, 572.

¹⁵ C. Fisković, Spomenici grada Makarske, 230. — Archivio storico per la Dalmazia I, vol. I, fasc. III, Zadar 1926.

¹⁶ D. Foretić, Društvene prilike u Dalmaciji od polovice XIX stoljeća do Prvog svjetskog rata. U knjizi: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969, 64.

¹⁷ A. Lucić, Compendio storico-cronologico di Macarsca, Split 1860, 65.

¹⁸ G. Bujas, Makarski kotar u borbi za sjedinjenje Dalmacije s Hrvatskom. Zadarska revija X, br. 3, Zadar 1961. — C. Fisković, Dopisivanje Mate i Stipana Ivičevića. Baština starih hrvatskih pisaca II, Split 1971, 257, 279. — R. Vidović, Doprinos Stjepana Ivičevića u kulturnim nastojanjima dalmatinskih preporoditelja. Radovi Instituta JAZU u Zadru 8, Zadar 1961.

¹⁹ P. Kaer, n. dj. 144.

²⁰ L. Pavišić, Memorie Macarensi. Pula — Trst 1900, 56, 57. — Pavišić spominje da je Stipan Ivičević prepjevao Danteovu »Božanstvenu komediju« »alla dalmatina«. Str. 149.

²¹ P. Kaer, n. dj. 83. — Don Ivan Jelčić rođen u Starom gradu bio je prije nego je došao u Makarsku župnik u Brusju, gdje je osnovao osnovnu školu. Na podatku zahvaljujem Visku Dulčiću.

²² J. Grabovac, Narodne čitaonice. U knjizi: Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri. Zagreb 1969, 210. — M. Alačević, Slavni i zaslužni muževi. Makarska i primorje. Spljet 1910. — S. S. Jablanov, Makarske uspomene i don Miho Pavlinović. Split 1895, 30—33.

²³ B. Biasoletto, Relazione del viaggio fatto nella primavera dell' anno 1838. della maestà del Re Federico Augusto di Sassonia nell'Istria, Dalmatia e Montenegro. Trst 1841, 130.

O narodnim svečanostima vidi: F. Carrara, Feste popolari in Dalmazia. Letture di famiglia, Trst 1852, vol. I, 239—241.

²⁴ O radu kulturno-umjetničkih društava u Makarskoj vidi: F. Glavina, Kulturno-politička strujanja u Makarskoj i njenom primorju u 19. stoljeću. Makarski zbornik I, Makarska 1970, 452—466.

²⁵ S. S. Jablanov, n. dj. 33.

²⁶ F. Glavina, n. dj. 467—476.

²⁷ Tekst na hrvatskom jeziku glasi: MNOGOPOŠTOVANOMU — VELE-UČENOMU REDOVNIKU — OTCU FRA ANDRIJI KAČIČU-MIOŠIČU — ŠTIOCU OKRUNJENOMU, PRIPOVIDAOCU GLASOVITOMU — POSLANIKU APOSTOLSKOMU — DRŽAVE PRISVETOGA REDA MALE BRATJE — U DALMACIJI SELU BRISTU PRIMORJA MAKARSKOGA RODJENU — U BUDIMU UGARSKOMU NAUČENU — KOGA — S OVOGA NA BOLJI SVIT PRIŠASTJE STOLITNO — OD SVEGA NARODA SLOVINSKOGA — DANAS ČASTJENA USPOMENA JESTI. — JER — NARODU SVOMU RAZGOVOR UGODNI U PISMARICI OSTAVI — A SEBI ČAST VIKOVITU ZADOBI. — OTAC FR. ANTUN LULIĆ ŠTIOC OKRUNJENI, — POSLANIK APOSTOLSKI, I JEDNOM DRZZAVNIK, — A SAD STAREŠINA SAMOSTANA MAKARSKOGA, — NA IME SVOJE, I SVE BRATJE REDOVNIKAH, — I SVEGA PUKA PRIMORSKOGA, OTCU—BRATU—OTACBENIKU—NAUČITELJU. ZA — SPOMEN VIKOVITU POSTAVLJA. — U PETAK PRID MATERICE — MDCCCLX. Original većeg formata u obliku plakata čuva se u knjižnici Franjevačkog samostana u Makarskoj.

²⁸ Memorie storiche della famiglia Alacevich. Dubrovnik 1883, VI. Jedan član porodice Alačević Tito Dalmazio izdao je u Torinu 1882. godine tragediju u tri čina pod naslovom »Idalia«.

²⁹ Arhiv makarske općine iz XIX stoljeća stradao je tijekom II svjetskog rata u bombardiranju.